

Lectura textului digital și profilul noului cititor

Prof. univ. dr.

Daniela PETROȘEL

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Cuvinte-cheie: *lectură digitală, lectură profundă, cititor, comprehensiune, Postumanism*

În amplul proces de configurare a specificului actului de lectură, teoria și istoria acestuia au fost întotdeauna atente la suportul ce găzduia textul, fie că el lua forma tăblițelor, a sulurilor de papyrus, a volumelor legate sau, mai nou, a ecranelor; era și acesta un semn al recunoașterii importanței unui *dispozitiv* ce, mai mult decât să-i ofere textul unui cititor, avea și el, la rândul lui, multiple roluri în configurarea unui înțeles ce se năștea din dialogul cititorului cu literele. Tocmai de aceea, nu ar trebui să ne mire că teoria actuală asupra lecturii literare se articulează făcând apel inclusiv la particularitățile spațiului electronic și ale dispozitivelor tehnologice ce ne aduc textul. În secvențele finale ale fascinantei sale lucrări, *Istoria lecturii*, Alberto Manguel, după ce ne plimbase prin formele timpurii și medievale ale lecturii, se oprește și într-un prezent dominat de hipertexte și de „spațiul narativ nonsecvențial care a luat naștere odată cu computerele”¹. Este, din nou, etapa previzibilă a unei investigații atente și la mesaj, și la mediul ce livrează mesajul. Iar dacă provocările anterioare din teoriile lecturii aveau, simplificând, mize hermeneutice, psihanalitice, fenomenologice sau sociologice, teoria actuală a lecturii gravitează în jurul unui nucleu ușor reductibil la sintagma *lectură digitală*. Deși par mai dezvoltate abordările sociologice, fenomenologice și cele cognitive – căci interesul pentru meandrelor construirii sau vânării sensului, ca și preocupările legate de *tema identitară* (N. Holland) a cititorului s-au cam dispersat în cyberspace –, aceste teorii nu se despart polemic de straturile circumscrierilor teoretice anterioare, ci pun câteva accente ce individualizează traseul parcurs de textul de pe ecran în mintea cititorului. Mai precis, se modifică substanțial procesul lecturii odată cu schimbarea formei prin care textul ajunge la noi? Digitalizarea textului duce la o alterare a statutului acestuia? Dacă este așa, unde apar aceste schimbări și cum sunt ele traduse în dinamica relației cititorului cu textul? Vorbim de diferențe ce, avându-și originea în (i)materialitatea cărții digitale, vizează doar obiceiurile noastre de lectură, sau mutațiile sunt mult mai ample? Ca întotdeauna, actul lecturii nu este atât despre detalierea mecanicii unui *model tranzacțional* (Louise Rosenblatt),

¹ Alberto Manguel, *Istoria lecturii*, traducere din limba engleză de Alexandru Vlad, Editura Nemira, București, 2011, p. 263.

cât despre relevanța acestei practici culturale. Este vorba despre subiectivitate umană și memoria umanității, despre intimitatea și caracterul public al lecturii, despre experiențe în palimpsest și contopire a (cel puțin) două conștiințe, a textului și a cititorului. Tocmai de aceea, interogațiile ce dau substanță sintagmei *lectură digitală* vizează acum tipul de (i)materialitate a textului electronic, formele de interacțiune pe care acesta le imprimă cititorului și, în sînjul valențelor formative ale lecturii, modelele de înțelegere și de cunoaștere ce sunt propagate.

În acest context, miza prezentei lucrări, ce se revendică de la un sintetism inherent și vizibil, este să identifice elementele recurente ce ordonează noile teorii asupra lecturii textului electronic și, nu în ultimul rând, să urmărească noul profil al categoriei *cititorului*, în lumina actualelor lentile augmentate tehnologic. Suntem în fața unuia *cititor* ce riscă să devină un neutru *utilizator* și *consumator*, iar moartea lui duce la o paradoxală renaștere a omnipotenței Textului/mediului, unul digital, de data aceasta. Căci, preocupată să înțeleagă metamorfozele mediului și efectele lui inclusiv asupra actului lecturii, se prea poate ca actuala teorie a lecturii să nu mai fie deloc, de fapt, despre cititor. În primul rând, câteva nuanțe terminologice: folosim, după buna (?) tradiție a preluării conceptelor din limba engleză, sintagma *lectură digitală* și o echivalăm cu lectura textului literar de pe suport digital. Înțelegem prin *text literar* tot ceea ce ne învață istoria, teoria și critica literară, fără a echivala acest termen cu forme ale *literaturii digitale* – cunoscută și ca *literatură electronică* –, în care poezia și ficțiunea hipertextuală, poezia cinetică, ficțiunea interactivă, romanele scrise sub forma email-urilor, a SMS-urilor sau a blogurilor, poeziile și narațiunile generate de computer etc. definesc noi, chiar avangardiste forme de literaritate. Pentru a surprinde însă mutațiile în teoria lecturii nu ne ajută aceste forme literare accentuat multimodale ce generează un alt tip de relație – una ce iese în mod clar din arealul lecturii spre a intra fie în zona unei interacțiuni mult mai accentuate, fie în cea a imersiunii –, cât parcurgerea textului literar *tradițional* livrat electronic. La fel, operăm o necesară disociere între acest tip de lectură și lectura online (hyperreading) care, pentru noi, presupune caracterul absolut deschis al textului, parcurgerea materialelor de pe web, mai degrabă navigare în spațiul virtual, decât lectură propriu-zisă. Diferența ține, în cele din urmă, de caracterul *finit* versus *deschis* al textului suport. Lucrarea este mai degrabă interesată de *close* și de *deep reading*, nu de *hyperreading*. În egală măsură, având în minte cele două tipuri de ebook-uri propuse de Naomi S. Baron (*Words OnScreen. The Fate of Reading in a Digital World*), *versiuni formatate digital ale cărților tipărite* și *cărți născute digital*, adică publicații care uzează de facilitățile tehnice specifice acestui

mediu, conținând secvențe video, audio etc., suportul la care facem referire în lucrare îl reprezintă, în mod evident, produsele din prima categorie.

Revenind la precaritatea termenului *lectură digitală*, sintagma e șubrezită și de un adjectiv mult prea puternic, ce riscă să neantieze factorul uman și rolul acestuia în actul lecturii. Mai precis, nu sunt convinsă că actul lecturii digitale este în întregime digital(izat), așa cum ne lasă formularea că credem. Între cititor și ecranele ce-i aduc textul este mai mult decât o relație tributară mediului electronic, sunt încă suficiente elemente specifice receptării textului tipărit. Căci digitalizarea suportului nu duce automat la digitalizarea procesului de receptare, iar dacă avem în minte definirea lecturii făcută de Paul Cornea, „ansamblul activităților perceptive și cognitive vizând identificarea și comprehensiunea mesajelor transmise scriptic”², observăm că toate cele patru procese, *percepție*, *cogniție*, *identificare* și *comprehensiune*, se modifică sub imperiul noului mediu digital, dar nu se subordonează doar caracteristicilor comunicării digitale.

Actuala trecere de la cultura cărții la o textualitate electronică generează numeroase modificări în practica și, de aici, în teoria lecturii. Din vastitatea bibliografiei dedicate temei, ne-au interesat teoriile ce pun în dialog diferențele dintre lectura textului tipărit și a celui digital – pentru a vedea, într-adevăr, aceste mutații în teoria lecturii –, precum și studiile actuale centrate pe lectura literară, pe lectura profundă. Accentuat multi- și interdisciplinare³ – deși, prin natura ei, teoria lecturii a fost întotdeauna interdisciplinară –, noile investigații asupra lecturii devin, prin aderare sau ricoșeu, parte din complexul teritoriu al Digital Humanities. Fie că se revendică de anxietatea tehnologică sau de la entuziasmul tehnofil, teoriile actuale devin atente la dinamica fenomenelor literare, inclusiv a celor digitalizate, și încearcă să definească, uzitând de paradigme literare încetățenite și/sau de evidența metamorfozelor istoriei lecturii, noile tipuri de contact cu o textualitate ce iese din spațiul paginii și se construiește pe ecran. Teoreticieni precum Sven Birkerts, Andrew Piper, Thomas Mc Laughlin, Bertrand Gervais etc. mizează mult, adesea cu nostalgie, pe materialitatea și multisenzorialitatea actului de lectură, pe evidențierea *răcelii* dispozitivului electronic și încadrează fenomenul în contextul mai amplu al înțelegerii impactului noilor tehnologii asupra societății. E o categorie de studii în care se activează dimensiunea umanistă a lecturii, oripilată fiind de dezvoltările postumaniste ale acesteia. Tonalitatea este neliniștitoare, se vorbește despre *sfârșitul cărții* și al unei întregi perioade nu doar din istoria lecturii, ci și din

² Paul Cornea, *Introducere în teoria lecturii*, București, Editura Minerva, 1988, p. 1.

³ O utilă trecere în revistă a multitudinii abordărilor multidisciplinare asupra lecturii realizează Anne Mangen, *The digitisation of narrative reading: Theoretical considerations and empirical evidence*, în *The Unbound Book*, volum editat de Joost Kircz, Adriaan van der Weel, Amsterdam University Press, 2013, pp. 91-106.

cea a umanității. Această orientare este dublată de adepții declarați ai noilor tehnologii, care, plecând de la evidența existenței unor mecanisme diferite în decodarea/lectura textului digital față de cel printat (Naomi S. Baron, Maryanne Wolf etc.), vorbesc inclusiv de o specializare a cititorilor în opțiunile lor pentru text printat sau digital. Indiferent de punctele lor de plecare, avem de-a face cu trei mari nuclee ce configurează liniile de forță în definirea lecturii digitale: *analiza trăsurilor mediului digital, recuperarea și accentuarea dimensiunii fizice a actului de lectură și mutațiile produse în comprehensiunea textului*. Acestea vor fi și elementele în funcție de care voi ordona argumentația din acest articol.

Un nou mediu, noi trăsături

Într-un articol ce dialoghează prin parafrază cu iconicul studiu al lui Stanley Fish, *Is There a Text in This Class?*, Bertrand Gervais dă un verdict destul de dur asupra substanței textului digital: „Textul nu este nimic mai mult acum decât un bombardament de fotoni pe ecranul unui calculator”⁴ și surprinde atât profunda modificare a statutului textului, cât și caracterului lui eminamente efemer. El există și nu există, pâlpâie la suprafața unui ecran, ajunge la noi în forme și formate diferite, ce nu-i sunt intrinseci, ci țin de dispozitivul ce-l găzduiește, lipsindu-i astfel durabilitatea ce părea să îi fie funciară. De aceea elogiul și elegia textului tipărit marchează primele articulări teoretice ale lecturii digitale. Ilustrativ în acest sens, primul volum notabil ce s-a constituit într-un semnal de alarmă asupra alterării iremediabile a paradigmei de lectură este cel semnat de Sven Birkerts, *The Gutenberg Elegies. The Fate of Reading in an Electronic Age*. Apărut în 1994, când industria de carte digitală încă experimenta un inocent pionerat, studiul apare ca o reacție imediată de apărare a culturii tipărite și a lecturii produsului tipărit, sub amenințarea noilor moduri de comunicare electronică. Tonalitatea simultan nostalgică și critică a studiului se dezvoltă și prin raportul antitetic destul de accentuat – și mult criticat ulterior de către adepții noilor media – dintre textul tipărit și cel electronic. În vreme ce primul stă sub semnul linearității și se supune regulilor sintaxei, celălalt e dominat de non-linearitate și mizează adesea pe un cumul de stimuli ce nu sunt doar de natură vizuală. Textul tipărit este static, căci cititorul, nu cartea se mișcă. Ritmul lecturii este cel impus de cititor, inclusiv așezarea literelor respectă un sens tradițional al istoriei, al devenirii, textul tipărit fiind bine poziționat pe o axă temporală. Contactul cu textul tipărit înlesnește lectura făcută pe îndelete, cu reveniri și interogații, lectura prilej de voluptate și de interogații. Textul digital, în schimb, nu are o localizare

⁴ Bertrand Gervais, *Is There a Text on This Screen? Reading in an Era of Hypertextuality*, în *A Companion to Digital Literary Studies*, 2013, disponibil la [A Companion to Digital Literary Studies \(digitalhumanities.org\)](http://digitalhumanities.org).

precisă, se construiește de-a lungul unei rețele, conținuturile sunt, de fapt, evanescente, ritmul este rapid, iar mișcarea fundamentală este laterală asociativ, nu verticală cumulativ. Textul electronic erodează cuvântul, transformându-l în imagine. Astfel, lecturii digitale i se imprimă atributele mediului electronic, un mediu definit prin caracterul său vizual, multimodal, dinamic, ușor transformabil, compact sau nonlinear⁵. Evident că nu toate aceste trăsături – precum nici cele selectate de Sven Birkerts – nu definesc e-book-urile, putând fi exclusă cu ușurință multimodalitatea; rămâne însă evidența că aceste trăsături alterează schemele perceptive specifice lecturii tradiționale. Iar experiența fizică a lecturii devine alta. Scrisul/pagina se poate mări sau micșora, se poate regla gradul de luminozitate, două, trei sau patru pagini pot coexista pe ecran. Inclusiv revenirile în actul lecturii presupun alt tip de operațiuni, nu simpla frunzărire a cărții. În cele din urmă, pare a fi o mișcare diferită: ecranul absoarbe mai mult cititorul în mediul digital, în vreme ce cartea vine mai mult spre cititor, este asimilată și consumată de către acesta într-un proces în care obiectul și subiectul fuzionează. Ca în versul lui William Butler Yeats, „How can we know the dancer from the dance?” (*Among school children*)

La modul real, nu posibilul antagonism print-digital îngrijorează cercetătorii literari, ci ansamblul de schimbări survenite asupra obiceiurilor de lectură ale cititorilor. Și posibil, în viitor, asupra practicilor de scriitură, chemate să mulțumească așteptările acestor cititori. Pentru că ia naștere un alt tip de subiect cititor, mai dematerializat și mai dependent de conținuturi, mai grăbit și mai puțin concentrat. Un cititor captiv într-un prezent etern, lipsit/neinteresat de necesara experiență a stratificării sensurilor. Astfel, în cuvintele lui Andrew Piper, „creștem generații de cititori distrași, oameni care pur și simplu nu pot fi atenți suficient de mult spre a termina o carte”⁶. În epoca dependenței de gratificarea imediată, lectura pe îndelete, conștientă, care să treacă dincolo de asimilarea unor sensuri, care să genereze noi cercuri ale înțelegerii și care să sedimenteze temporal și existențial relația cititorului cu textul, pare a fi supusă pieirii. Citim altfel și, mai îngrijorător poate, avem tendința de a reduce lectura la zapare și derulare, la scanare și alunecare de pe un link pe un altul; cum spune Naomi S. Baron: „îngrijorarea mea este că din ce în ce mai puțini oameni văd lectura profundă și relectura, lectura neîntreruptă și abordarea textelor mai lungi ca parte din ceea ce înseamnă a citi”⁷.

⁵ Martha C. Pennington, Robert P. Waxler, *Why Reading Books Still Matters: The Power of Literature in Digital Times*, Routledge, 2017.

⁶ Andrew Piper, *Book Was There. Reading in Electronic Times*, University of Chicago Press, 2012, p. 46.

⁷ Naomi Baron, *Words Onscreen. The Fate of Reading in a Digital World*, Oxford University Press, 2015, pp. 230-231.

Nu vom detalia portretul de cititor pe care și-l construiește Sven Birkerts mai ales în prima parte a volumului, deși notele autobiografice umanizează ideile asupra lecturii. Vom selecta însă imaginea pe care autorul o construiește asupra acelui cititor copleșit și înghițit de noul mediu electronic, ce pare a fi silit să renunțe la o întreagă tradiție a cărții. Valorile asociate culturii tipărite sunt amenințate, dispar intimitatea actului de lectură, consolidarea subiectivității cititoare și plasarea individului pe o axă a istoriei sinonime cu ideea continuității. Totuși, acest cititor este cel al anului 1994, când își scrie Birkerts cartea; el/ea era cititorul născut și crescut în cultura cărții, pentru care produsele digitale stăteau sub semnul unei alterități amenințătoare. În schimb, pentru generațiile de cititori ai anului 2024, acei *digital native*, nefamiliarul ia chipul tocmai volumul tipărit și al culturii scrise. Crescuți în spiritul afluxului informațional, copleșiți de stimuli puternici și diverși, noii e-cititori experimentează o grabă funciară – Maryanne Wolf vorbește despre pierderea *răbdării cognitive* – ce nu a făcut nicicând casă bună cu lectura, în nicio epocă istorică.

Senzorialitatea pierdută a lecturii

Lectura nu este doar despre acumularea de informații, despre cufundarea în labirintul hermeneutic al textului; ea este despre starea de bine a cititorului, ce se proiectează spre spații exterioare necunoscute prin demersuri simultan autoscopice. Tocmai de aceea, sub imperiul inerției tabletelor și a e-reader-urilor, tendința este de a recupera multisenzorialitatea cititului. Este o multisenzorialitate ce se activează vizual, tactil, olfactiv, chiar și gustativ, diferită de cea a textului digital, tributار monopolului vizualității, iar multe dintre studiile dedicate lecturii textului electronic readuc în prim plan caracterul și specificitatea interacțiunii fizice dintre carte și cititor. Înainte de orice, cartea tipărită este o experiență tactilă; înainte de a-și deschide paginile spre experiențe de lectură irepetabile, ea ajunge în mâinile cititorului încărcată de propria ei materialitate. Creăm legături mai profunde cu cartea și pentru că ne induce un mai acut sentiment al luării în posesie; ecranele păstrează distanța, induc sterilitatea actului de lectură și nu favorizează implicarea emoțională a cititorului. În vreme ce lectura digitală oferă o percepție senzorială mai limitată, lectura cărții presupune culori și format, moliciune sau duritate a paginii, sunete ușor recognoscibile și, foarte adesea, induce senzații olfactive specifice. Iar această tactilitate profundă contribuie inclusiv la comprehensiunea de lungă durată, oferind creierului informații mai multe și mai diverse perceptiv.

Intimitatea actului de lectură solicită unele nuanțări, căci, din multe puncte de vedere, lectura textului tipărit este un act public mai evident. Pentru privirea exterioară, cartea

definește cititorul, ne putem forma ușor o părere despre un om în funcție de cartea pe care o citește, de titlul, coperta, editura etc. acesteia. Pe de altă parte, lectura unei pagini dintr-un e-book stă sub semnul confidențialității, iar privirii exterioare și curioase, confruntate cu o singură imagine formată din una sau două pagini, nu i se oferă nicio informație prin care să integreze pagina electronică într-un context mai amplu, fie el livresc, sau personalizat.

Raportând lectura la binomul minte-corp, Thomas Mc Laughlin notează că, în mod eronat, o limităm la un act cognitiv, în condițiile în care „lectura este un act corporal”⁸, o minunată realizare a corpului uman; căci în acest act banal coexistă sistemul nervos și creierul, ochii și mâinile, toate funcționând impecabil spre a produce sens și modele de cunoaștere a lumii: „Corpurile citesc. Nervi, mușchi, mâini, creiere – carne și sânge adaptate precis sarcinii lecturii...”⁹. Astfel, la întâlnirea cu cartea, cititorul vine și cu atributele corporalității sale, nu doar cu experiență și cu *orizont de așteptare*, cu profilul *comunității lui interpretative* sau cu *nevoi psihologice* și *mecanisme de apărare*. Iar contactul cu textul digital îi cere cititorului „să învețe protocoalele inflexibile ale dispozitivelor digitale de lectură”¹⁰ și să se adapteze, inclusiv somatic, la trăsăturile noului mediu. Avem de-a face și în cazul lecturii digitale cu o dimensiune fizică a actului de lectură, dar ea este diminuată la nivelul diversității. În același timp însă, cititorului i se cer mult mai multe competențe haptice spre a stabili necesara conexiune cu e-book-ul.

Cărțile dau un chip textului, în vreme ce e-bookurile au chipuri schimbătoare, mai întunecate sau mai luminoase, cu fonturi mai mici sau mai mari, e greu să îți odihnești privirea ta de cititor pe o realitate instabilă. Da, orice act de (re)lectură este o validare a instabilității sensului, dar preferăm, în orice moment, instabilități simbolice, nu fizice. Textul literar nu a fost niciodată doar cadru de manifestare pentru informație, ci și pentru experiențe. Fuziunea celor două universuri, lumea textului și cea a cititorului, este prilej de interogații și amintiri personale, iar efectele cărții asupra cititorului sunt imposibil de cuantificat. Utile ar fi, în acest context, câteva idei din estetica receptării și cea a efectului, spre a sesiza limitările inerente receptării textului digital. Diferențiind între efect – care implică cititorul în text – și explicație – care raportează textul la cadre de referință –, Wolfgang Iser, în *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*, militează pentru un cititor capabil să permită manifestarea plenară a textului: cititorul „este astfel cel care creează condițiile necesare pentru ca textul să se poată

⁸ Thomas McLaughlin, *Reading and the Body. The Physical Practice of Reading*, Palgrave, 2015, p. 1.

⁹ Thomas McLaughlin, *op. cit.*, p. 2.

¹⁰ *Ibidem*, p. 9.

depăna și etala în voie”¹¹. Va fi depășită separația subiect-obiect, iar sensul nu va mai fi explicabil, ci va fi experimentat drept efect estetic. Iser propune o interacțiune dinamică între text și cititor, căci textul se deschide cititorului prin *structura de apel*, care este clar superioară intenției auctoriale. Această structură nu este pasivă; folosindu-se de ea, textul declanșează anumite acte și, prin dezvoltarea acestor acte, textul se traduce în conștiința cititorului. Este un proces ce nu se consumă în simultaneitate, căci nu asimilăm sau consumăm textul pe loc, într-un raport de tipul subiect-obiect. Perspectiva propusă de Iser devine și mai provocatoare căci, pentru el, „cititorul se mișcă înăuntrul obiectului ca un punct de perspectivă”¹², iar identitatea operei se construiește printr-o sinteză a etapelor de lectură. Toate deciziile de selecție pe care le ia cititorul în diferitele etape ale lecturii contribuie la constituirea unui act de lectură personalizat. Căci în interacțiunea dintre text și cititor un rol nodal îl au golurile textului, pe care cititorul e chemat să grefeze propriile interpretări. Deși am fi putut alege multe alte descrieri ale efectelor lecturii, am introdus aceste subtile interpretări ale, simplist spunând, relației cititorului cu textul, doar spre a vedea rafinamentul acestei interacțiuni. O interacțiune mult îndepărtată de chestionare legate de cantitatea de text reținută de cititori, fie el unul digital sau pe hârtie.

Spre o (pseudo)comprehensiune pe orizontală

Mutațiile produse de apariția textului digital în actul lecturii au mize mult mai ample decât orientarea spre conținuturi lejere, iar Maryanne Wolf o afirmă răspicat: „ce citim, cum citim și de ce citim schimbă modul în care gândim”¹³. Este verdictul pe care îl dă autoarea ce, în 2008, publica volumul *Proust and the Squid. The Story and Science of the Reading Brain*. E o constatare bazată atât pe cunoștințele specialistului în științe cognitive, cât și pe observațiile atente asupra propriilor ei obiceiuri de lectură. În studiul din 2008, autoarea își fundamenta demonstrațiile pe examinarea activității cerebrale, pe modul diferit în care creierul răspunde la stimuli ce țin de textul electronic, față de textul printat. Cercetând funcționarea creierului în timpul lecturii, ea observa că textul tipărit îl ajută pe cititor să se orienteze mai bine printre pagini și la nivelul conținutului, favorizând construirea unor necesare hărți cognitive. În condițiile în care creierul uman percepe textul ca pe un peisaj, iar

¹¹ Wolfgang Iser, *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*, traducere din limba germană, note și prefață de Romanița Constantinescu, traducerea fragmentelor din limba engleză de Irina Cristescu, Editura Paralela 45, Pitești, 2006, p. 64.

¹² Wolfgang Iser, *op. cit.*, p. 247.

¹³ Maryanne Wolf, *Reader, Come Home: The Reading Brain in a Digital World*, Harper Collin, 2018, p. 2.

cuvintele vin adesea cu materialitatea lor (căci creierul tratează literele ca pe niște obiecte fizice), textul tipărit îl ajută pe cititor să localizeze mai ușor informația, de ex. în partea de sus/jos a paginii, la începutul unui paragraf etc. Există o materialitate a literei și a cuvântului care oferă sentimentul confortului în actul lecturii. Spre deosebire de acesta, textul digital nu este fixat/delimitat, el pare să curgă mai liber, definit fiind de o planeitate instabilă. Concluzia cercetătoarei este că textul digital nu favorizează lectura profundă, lectura care presupune revenirea la/în text, lectura atentă la voluptatea și ludicul cuvintelor. Lectura literară, în cele din urmă. O fi ceva în pâlpâirea (invizibilă) a literelor pe ecran ce exclude voluptatea lingvistică a lecturii; când devine imagine electronică, și din punct de vedere simbolic, și tehnologic, cuvântul nu mai este cuvânt. Și chiar dacă la nivelul achiziției de conținuturi, chestionarele de lectură nu indică mari diferențe între cantitatea de informații reținute din textul tipărit față de cel electronic, lectura cărții este mult mai potrivită pentru abordările literare. Aceasta este și concluzia articolului *Comparing comprehension of a long text read in print book and on kindle: Where in the text and when in the story?*¹⁴, unde autorii, după ce realizează experimente de lectură pe cincizeci de participanți, conchid că lectura textului tipărit oferă, și prin feedbackul chinestezic, mai multe ancoră mentale ce-l ajută pe cititor în reprezentările spațiale și în organizarea temporală a narațiunii. Astfel, textul tipărit rămâne esențial pentru lectura literară și pentru înțelegerea complicatelor arhitecturi narative.

La zece ani distanță după volumul din 2008, Maryanne Wolf revine asupra acestor probleme, analizând inclusiv schimbările apărute în obiceiurile ei de lectură; fidelă devizei că „fiecare mediu al lecturii avantajează unele procese cognitive în detrimentul altora”¹⁵, autoarea observă că lectura sistematică de pe ecrane duce la o diminuare a atenției și la dificultăți legate de tradiționala cufundare într-o carte. Mai mult însă, caracteristicile mediului digital duc, mai ales în cazul tinerilor, la o modificare a circuitelor neuronale responsabile cu lectura. De aici, o serie de implicații posibile, ce generează¹⁶ procese cognitive mai lente, precum gândirea critică, reflecția personală, imaginația și empatia, toate asociate lecturii profunde. Și, evident, lecturii literare, ce caută sensuri în text, dar și în existența cititorului. Poate aici s-ar impune, în amintirea teoriei lecturii literare de altă dată, să includem o definiție, una dintre multele posibile, a comprehensiunii: „Înțelegerea nu este, înainte de toate, o problemă de «cogniție» izolabilă, un act anume pe care îl performez, ci parte a înseși structurii existenței umane, întrucât eu trăiesc uman doar printr-o continuă «proiectare» înainte a

¹⁴ A. Mangen, G. Olivier, & J.-L. Velay, *Comparing comprehension of a long text read in print book and on kindle: Where in the text and when in the story?* *Frontiers in Psychology*, 2019, volume 10.

¹⁵ Maryanne Wolf, *op.cit.*, p. 8.

¹⁶ *Ibidem*, p. 8.

propriei ființe, recunoscând și realizând noi posibilități de ființare”¹⁷. Aplicată la nivel individual sau extinsă la nivelul colectivităților, lectura textului digital generează alte tipare de înțelegere a lumii. Căci dacă *textul e lume* și *lumea e text*, atunci variantele lor digitale nu sunt doar simulacre, ci riscă fragmentarea și disoluția, stau sub semnul sincopelor, al inconstanței și al superficialității. Tipul de cunoaștere promovat de lectura cărților depășește simpla achiziție cognitivă; ea dezvoltă o plasare mult mai complexă a individului cititor în lume: „lectura nu ține numai de creierele noastre. Ea este o parte integrantă din experiențele noastre, din felul nostru de a fi în lume, chiar dacă uneori asta înseamnă a fi departe de lume”¹⁸. Tiparele mentale, comportamentale și valorice modelate de cultura cărții cunosc o prefacere generată și de faptul că, mai nou, cunoașterea se propagă în rețea și stă sub semnul unei rapidități ce exclude practica intelectuală migălos și îndelung șlefuită.

Preocupată în mod constant de modul în care lectura digitală remodelează fața lumii, Naomi S. Baron observă¹⁹ că lectura textului tipărit este mai adecvată pentru lectura în profunzime, pentru reveniri și relecturi ce dau substanță lecturii hedoniste, în vreme ce lectura digitală e mai potrivită pentru texte mai scurte și mai ușoare, care nu cer multă atenție și concentrare din partea cititorului. Din nou, trăsăturile mediului electronic induc trăsăturile acestui fel de a citi, căci cuvintele de pe ecran nu angajează suficient un cititor tentat să deruleze sau să scroleze. Evident că și lectura textului tipărit prespunea existența unui cititor indisciplinat, care sare pagini și evită descrieri, grăbit să ajungă la deznodământ. Dar erau lucruri ce țineau de personalitatea cititorului, nu de attributele mediului ce livrează textul.

Citim animați de mobiluri diferite, iar o simplă trecere în revistă a tipurilor de lectură demonstrează acest lucru. De la modurile de a citi sintetizate de Paul Cornea – obiectiv, proiectiv, eferent, estetic, liniar, exploratoriu, selectiv, senzual, logic, nonșalant, programat, identificatoriu, critic, consumatorist, asimilatoriu – la cele ce străbat teoriile asupra lecturii digitale, lectura de schematizare, scanare, căutare etc., diferențele sunt minime. Să nu ne facem iluzii că nu scanăm textul printat, că nu îl zapăm sau că nu îi neglijăm frumusețea stilistică într-o căutare avidă a informației ce ne interesează. Cultura tipărită reține însă și încă întreaga memorie culturală a umanității, centrată real și simbolic pe puterea și imaginea cărții. Este un tezaur informational, dar mai important poate, comprimă un ethos intelectual formator la nivel colectiv. Mobilitatea și viteza conținuturilor digitale modifică modelele de cunoaștere propagate individual și colectiv, abandonând, ca futuriștii de altă data, ordonarea și ierahizarea

¹⁷ Terry Eagleton, *Teoria literară. O introducere*, traducere de Delia Ungureanu, Editura Polirom, 2008, p. 82

¹⁸ Andrew Piper, *op. cit.*, p. xiii.

¹⁹ Naomi S. Baron, *op. cit.*, p. xii.

sintactică pentru avalanșa *cuvintelor în libertate*. Astfel, coexistă, deocamdată, lectura profundă formatoare ce se construiește pe o axă a subiectivității, cu lectura impusă de mediul digital și care stă sub semnul orizontalității informației. Cum plastic surprinde lucrurile Nicholas Carr, în *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*: „Cândva eram un scafandru într-o mare de cuvinte. Acum gonesc (zip) la suprafață ca un tip pe un jet sky”²⁰.

În concluzie, noua teorie asupra lecturii digitale este, pe segmente semnificative, un elogiu adus obiectului *carte*. Cea ușor recognoscibilă, inclusiv olfactiv, cea care poartă însemnări de gânduri pe lateralul paginii, în fascinante dialoguri cu noi înșine și cu autorul cărții. Cartea vine cu o întreagă colecție de amintiri și fragmente din momentele existenței noastre, căci este și un *eu* pe care îl recuperez la fiecare relectură. De fapt, miza lecturii nu este atât cartea, cât recuperarea acestui cititor ce se risipește în paginile cărții după ce/în timp ce cartea se propagă în el. Cum schimbă tableta sau e-reader-ul această relație până mai ieri monogamă? O transformă într-un *ménage à trois*, cititorul, textul și dispozitivul. În volumul printat textul se topea și devenea una cu ființa cărții; tableta are o viață de sine stătătoare, ea nu are nevoie de un text electronic care să îi confirme identitatea și să-i dea ființă. Orgoliul tehnologiei ia locul modestiei cărții. Cât privește chipurile e-cititorului, el devine, cum altfel, postuman și modelat de trăsăturile mediului digital. El îmbină o tradiție umanistă a valorilor individuale și colective sedimentate în timp cu promisiunile unor tehnologii de a ne oferi totul repede și fără efort.

Referințe bibliografice:

- Baron, Naomi S., *Words Onscreen. The Fate of Reading in a Digital World*, Oxford University Press, 2015
Birkerts, Sven, *The Gutenberg Elegies. The Fate of Reading in an Electronic Age*, Faber and Faber, USA
Cornea, Paul, *Introducere în teoria lecturii*, București, Editura Minerva, 1988
Eagleton, Terry, *Teoria literară. O introducere*, traducere de Delia Ungureanu, Editura Polirom, 2008
Gervais, Bertrand, *Is There a Text on This Screen? Reading in an Era of Hypertextuality*, în *A Companion to Digital Literary Studies*, 2013, disponibil la [A Companion to Digital Literary Studies \(digitalhumanities.org\)](http://digitalhumanities.org)
Iser, Wolfgang, *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*, traducere din limba germană, note și prefață de Romanița Constantinescu, traducerea fragmentelor din limba engleză de Irina Cristescu, Editura Paralela 45, Pitești, 2006
Mangen, Anne, *The digitisation of narrative reading: Theoretical considerations and empirical evidence*, în *The Unbound Book*, volum editat de Joost Kircz, Adriaan van der Weel, Amsterdam University Press, 2013, pp. 91-106
Mangen, A., Olivier, G., & Velay, J.-L., *Comparing comprehension of a long text read in print book and on kindle: Where in the text and when in the story?* *Frontiers in Psychology*, 2019, volume 10
Manguel, Alberto, *Istoria lecturii*, traducere din limba engleză de Alexandru Vlad, Editura Nemira, București, 2011
McLaughlin, Thomas, *Reading and the Body. The Physical Practice of Reading*, Palgrave, 2015
Pennington, Martha C., Waxler, Robert P., *Why Reading Books Still Matters: The Power of Literature in Digital Times*, Routledge, 2017
Piper, Andrew, *Book Was There. Reading in Electronic Times*, University of Chicago Press, 2012
Wolf, Maryanne, *Proust and the Squid. The Story and Science of the Reading Brain*, Harper Perennial, 2008

²⁰ Nicholas Carr, *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*, W.W. Norton & Company, 2011, p. 7.

Digital Reading and the Profile of a New Reader

(Abstract)

The paper aims to identify the recurring elements ordering current theories of digital reading and to trace the profile of a new reader. The meanings of reading are synonymous here with deep reading, not hyperreading, and by digital texts I mean digital versions of a print text, not digitally native books. The ideas developed by theorists such as Sven Birkerts, Andrew Piper, Thomas Mc Laughlin, Naomi S. Baron, etc., determine three main cores for defining digital reading: analysis of the digital medium's features, recovery and emphasis on the physical dimension of the act of reading, and the changes produced in the comprehension of the text. A nostalgic tone is used along with a critical one, and the roles of reading and of the reader are outlined in relation to the broader background of understanding both the changes of knowledge models and the impact of new technologies on society.

Keywords: *digital reading, deep reading, reader, comprehension, Posthumanism*